

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայրապետական Դիւանի մէջ ստացուած Հայութեան զանազան վայրերից և անկիւններից եկած պաշտօնական գրութիւններից, քաղուածաբար տալիս ենք հետևեալ տեղեկութիւնները, որ մեր կեանքի և դժբաղդութեան պատկերի մի-մի լուսանկար էջեր են:

Կիլիկիայի սահմաններում, Անտիոքի Սուէտիա գիւղում հայ համայնքին հասած դժբաղդութիւնների նկարագիրն այդպիսի ուրուագծերից մէկն է: Բաղդի յաջող դիպուածով ազատուած հայութեան մնացորդներից մէկի նամակը հետևեալն է նկարագրում:—

«Ինչ գրելքս չեմ գիտեր, արդի Հայկական ճգնաժամային օրերու մէջ Հայուն տագնապը, Հայուն ցաւը և կրած հալածանքը աննկարագրելի է ամենուրեք: Մենք ալ այդ դժբաղդութեան ենթարկուեցանք և բաղդն այսօր Նդիպտոսի՝ Նեղոսի ափերը բերած է մեզ...

«... Համաշխարհային պատերազմը սկսեց. Թիւրքիա ալ իր պատերազմական վիճակը հրատարակեց ու զինուորներ հաւաքեց. նախապէս մեզ՝ Հայոցս զէնք ալ տուաւ և... յետոյ... անզէն թողեց և բռնակիր (համալ), կամ բանուոր (ամիրէ) նկատեց զիրենք, քիչ յետոյ սկսան Հայերուս վրայ կասկածել, անշուշտ, Գերման թելադրութեամբ... և տուններ խուզարկեց, աքսորեց, կախազան բարձրացուց... և սատանի միտքը չարիքներ ու պատիժներ հնարեց և հասցուց մեր գլխուն... Ի վերջոյ տեղահանութեան ձեռնարկեց... Ոմանց զիրքը, վայրը, ոչ եթէ ապստամբելու, այլ լոկ կեանքի, ընտանեաց սրբութեան պաշտպանութեան համար անյարմար նկատուելուն, ակամայ կամօք ստիպուեցան հնազանդիլ... ճամբան հազար ու մէկ տանջանքներով կողոպտուեցան, անպատուեցան,

ապանուեցան, կանայք և կուսանք մեր աչքի առջև լիկուեցան.... որ մէկը յիշեմ.... սիրտս կրակ է, հոգիս բոց ու արիւն....

«... Մինակ մենք չենք այդ վիճակին, այլ մեզ նմաններ շատ-շատ, բազմաթիւ, անթիւ...

«... Այդ ահարկու գաղանը, թիւրքիան, ամէն չարիք մեզ վրայ հասցնելէն յետոյ, տեղահանութեան համար ալ շրջաբերականներ գրուեց, որպէս զի թողումք մեր բնակավայրը և կառավարութեան յարմար դատած մէկ վայրը երթանք.... հոն, ուր մեզ համար մահը յօրինուած էր արդէն....

«Մենք Անտիոք, Սուէյտիայի Հայ գիւղերս, որոնք են Հաճի-Հապիւղլի՝ 300 տուն, Պիթիաս՝ 250 տ., Եօղուն-օլուգ՝ 280 տ. Խտրպիկ՝ 200 տ. Վապըֆ 130 տ., Քէպուսիյէ՝ 250 տ., այդ հրամանին չուզեցինք հնազանդիլ... մեծաւ մասամբ լեռ բարձրացանք։ Ատոր վրայ.... Թիւրքը իւր կանոնաւոր զօրքով և պաշեր-պօզուզներով մեր վրայ յարձակեցաւ։ Երկնային զօրութեամբ և երիտասարդ կրտսերիճներուն շնորհիւ ետ մղուեցան.... միշտ բազմաթիւ կորուստ տալով.... 50 օրուան չափ լեռ մնացինք. և այդ միջոցին մեզմէ միայն 15 հոգի նահատակուեցան. մինչդեռ թշնամիներէն 250-300... սատակեցան,... և 3-4000 կյարձակեն մեզ վրայ։

«Լեռը, որ Մովսէսի լեռ կոչուի, բոլորովին մեզ՝ Հայոցս կպատկանի, որուն արեւմտեան կողմը Միջերկրականի մէկ եզրն է.... 50 օրէ յետոյ Ֆրանսական մարդանաւ մը նշմարուեցաւ... մեր պարզած խաչ-նշան դրօշնիս տեսաւ և ծովափ մօտենալով մեզ հետ յարաբերութեան մէջ մտաւ և վիճակներս հասկեցաւ.... խոստացաւ 8 օրէն... դալ, մեզի ապահով... երկիր մ'տանել։ Այդ 8 օրուայ մէջ երկու սաստիկ ընդհարումներ ևս ունեցանք թշնամիէն և Աստուծոյ զօրութեամբ այս անգամ ալ յաղթող ելանք։

«... Երբ 8 օրը լրացաւ... Ֆրանսական հինգ հսկայ մարդանաւեր (երեւեցան), որոնք հրեշտակ էին (մեզ համար)... փոխադրեցին զմեզ... ի Պօրտ-Սայիդ.... այժմ դո՛

ենք մեր վիճակէն. կը գտնուենք վրաններու տակ, իբր 5000 հոգիանոց բանակ մը կազմած ենք: Անգղիական կառավարութիւնը կը հոգայ մեր ուսուեստը, իսկ Եգիպտահայոց կողմէ զգեստ կը հոգացուի:

«... Օր մը մեր ծննդավայրը, որ այժմ դժոխք է, շնորհիւ Ֆրանսիայի, Ռուսիոյ, Անգլիայի և Իտալիայի հօգը և արդարասէր պետութիւնների դրախտի պիտի՞ վերածուի և մենք... կվերադառնանք հոն, կը վայելէնք... արդեօք:

«... Մեր միջէն Քիպուսիյէ, զրեթէ ամբողջովին... Հաճի-Հապիպլիէն և Պիթիասէն փոքր մաս մը... յօժարացան գաղթելու հնազանդիլ... զրեթէ $\frac{1}{8}$ գաղթեցին... ագոնցմէ որ և է լուր մը չկայ: Թիւրքիոյ այժմեան դրութիւնն ի նկատի ունելով, անշուշտ, ոչ ևս են հիմա... իրենց մէջ կային Քէպուսիյէցի երկու երիտասարդ... քահանաներ...

«Հոս կը գտնուենք 5 քահանայ... Առաջնորդ Գերապատիւ... քանիցս մեզ այցելեց, յորդորեց և հայրական սիրով մխիթարեց զմեզ...»:—

* * *

Անցեալ ապրիլի 9-ին Փարիզում, Սորբոնի համալսարանի մեծ դահլիճում «Ֆրանսիական և օտարազգիների մերձեցման» ընկերութեան ջանքերով տեղի ունեցաւ մի մեծ հաւաքոյթ, ի պատիւ արիւնոտ և հիւժուող Հայաստանի: Ֆրանսիայի և Փարիզի լաւագոյն որդիները շտապել էին գալ և իրենց ներկայութեամբ յարգանքի ու հիացման նշան ցոյց տալ նահատակուած երկրի մահ գտած զաւակների յիշատակին և գթութեան խօսք լսեցնել տալ կորստից փրկուածների մնացորդների համար:

Ֆրանսիական բոլոր լրագիրները, առանց բացառութեան, տուին այդ մեծ ժողովի նկարագիրը, որ երևեցաւ Ֆրանսիական ազգի ոգու մեծութիւնը և իւր զաւակների բերանով արտայայտած ջերմ համակրութիւնը Հայութեան: